Konstytucyjna architektura zaufania publicznego a międzynarodowa odpowiedzialność państwa w świetle teorii Emmanuela Gaillarda

AUTOR

Fundacja Dobre Państwo

STRESZCZENIE / ABSTRACT

Artykuł analizuje konflikt między obowiązkiem dotrzymywania przez państwo zobowiązań międzynarodowych a prawem demokratycznej wspólnoty do zmiany polityki publicznej. Autor odwołuje się do koncepcji umowy społecznej Hobbesa, Locke'a i Rousseau, aby zrekonstruować podstawy legitymizacji zobowiązań publicznych w obliczu ochrony inwestycji zagranicznych. Tekst podkreśla, że trwałość zobowiązań jest kluczowa dla stabilności obrotu gospodarczego, jednak nie może całkowicie wykluczać suwerenności narodu i możliwości dostosowania prawa do aktualnych potrzeb społecznych, środowiskowych czy zdrowotnych. Całość osadzona jest w kontekście polskiego porządku konstytucyjnego, wskazując na konieczność balansowania między ochroną własności a kompetencjami regulacyjnymi państwa w ramach społecznej gospodarki rynkowej.

The article analyzes the conflict between a state's obligation to honor international commitments and the right of a democratic community to change public policy. The author refers to the social contract concepts of Hobbes, Locke, and Rousseau to reconstruct the foundations of legitimizing public obligations in the face of foreign investment protection. The text emphasizes that the stability of commitments is crucial for economic stability; however, it cannot completely exclude national sovereignty and the possibility of adapting law to current social, environmental, or health needs. The entire work is set within the context of the Polish constitutional order, pointing to the necessity of balancing property protection with the state's regulatory competencies within a social market economy.

Artykuł podejmuje fundamentalny spór między demokratycznym prawem państwa do zmiany polityki publicznej a obowiązkiem zachowania trwałości zobowiązań międzynarodowych, szczególnie w obszarze ochrony inwestycji zagranicznych. Autor stawia tezę, że współczesna suwerenność nie polega na absolutnej swobodzie działania, lecz na zdolności do świadomego zaciągania i przewidywalnego wykonywania zobowiązań oraz profesjonalnym ponoszeniu odpowiedzialności za ich naruszenie. Wykorzystując perspektywy filozoficzne (od Hobbesa i Rawlsa po Habermasa) oraz analizę konkretnych sporów arbitrażowych (m.in. Vattenfall, Philip Morris), tekst dowodzi, że możliwe jest pogodzenie ochrony praw inwestorów z realizacją celów społecznych i klimatycznych poprzez zastosowanie zasady proporcjonalności i przejrzystych procedur. Kluczowym elementem analizy jest rozróżnienie między odpowiedzialnością majątkową państwa a winą indywidualną funkcjonariuszy, co ma zapobiegać zarówno arbitralności władzy, jak i niesprawiedliwemu obciążaniu osób wykonujących kompetencje publiczne. Całość zmierza ku koncepcji sprawiedliwości międzypokoleniowej, w której państwo staje się wiarygodnym partnerem dzięki instytucjonalnej pamięci i etyce odpowiedzialności za przyszłe następstwa dzisiejszych decyzji.

SŁOWA KLUCZOWE

konstytucyjna architektura zaufania publicznego | międzynarodowa odpowiedzialność państwa | teoria Emmanuela Gaillarda | arbitraż inwestycyjny | Traktat Karty Energetycznej | sunset clause | sprawiedliwość międzypokoleniowa | zasada proporcjonalności | standard sprawiedliwego i równego traktowania | suwerenność demokratyczna | ochrona uzasadnionych oczekiwań | klauzula przetrwania | etyka odpowiedzialności Hansa Jonasa | zasada ochrony zaufania do państwa

Konflikt między trwałością zobowiązań a demokratycznym prawem do zmiany polityki

Konstytucyjna architektura zaufania publicznego. Suwerenność demokratyczna, trwałość zobowiązań państwa i sprawiedliwość międzypokoleniowa w międzynarodowym porządku inwestycyjnym

Konstytucyjna analiza międzynarodowej odpowiedzialności państwa wymaga rozstrzygnięcia dylematu filozofii politycznej: jak pogodzić prawo demokratycznej wspólnoty do samodzielnego określania kierunków własnego rozwoju z obowiązkiem respektowania zobowiązań podjętych przez jej wcześniejszych przedstawicieli. Współczesne państwo prawne pozostaje podmiotem ciągłym, mimo że jego organy wykonawcze i ustawodawcze zmieniają się w cyklach wynikających z mechanizmów demokracji przedstawicielskiej. Kolejne większości parlamentarne mogą bowiem prezentować odmienne koncepcje polityki gospodarczej, własności publicznej, bezpieczeństwa energetycznego, ochrony środowiska czy udziału kapitału zagranicznego w gospodarce narodowej.

Nie oznacza to jednak automatycznego wygaśnięcia zobowiązań państwa ustanowionych w poprzednich okresach. Ciągłość osobowości międzynarodowoprawnej jest bowiem warunkiem stabilności stosunków między państwami oraz przewidywalności międzynarodowego obrotu gospodarczego. Równocześnie przyjęcie, że wcześniejsze zobowiązania mogłyby całkowicie wyłączyć możliwość późniejszej demokratycznej zmiany polityki publicznej, prowadziłoby do podważenia samej zasady suwerenności narodu.

Właśnie pomiędzy tymi wartościami kształtuje się zasadniczy konflikt normatywny współczesnej ochrony inwestycji zagranicznych. Autor upatruje jego genezy w klasycznych koncepcjach umowy społecznej Thomasa Hobbesa, Johna Locke'a i Jeana-Jacques'a Rousseau, których odmienne założenia pozwalają zrekonstruować konkurencyjne podstawy legitymizacji zobowiązań publicznych. W modelu Hobbesowskim państwo stanowi instytucjonalną odpowiedź na niepewność i zagrożenie wynikające z braku wspólnej władzy zdolnej ustanawiać oraz egzekwować obowiązujące reguły. Trwałość zobowiązań i skuteczność ich wykonywania można w tej perspektywie interpretować jako warunki utrzymywania pokoju społecznego oraz przewidywalności stosunków gospodarczych.

Locke wiązał natomiast prawomocność władzy z ochroną życia, wolności i własności, podkreślając ograniczony charakter kompetencji powierzonych instytucjom politycznym. W jego ujęciu kluczowa staje się ochrona jednostki przed nieuzasadnioną ingerencją organów publicznych, której współczesnym odpowiednikiem pozostają konstytucyjne gwarancje własności i międzynarodowe

standardy ochrony inwestycji. Rousseau przesuwał punkt ciężkości ku idei samostanowienia wspólnoty politycznej, wskazując na niemożność sprowadzenia prawomocnej władzy do jednostronnego wykonywania interesów uprzywilejowanych uczestników stosunków społecznych. Jego koncepcja pozwala postawić pytanie o granice zobowiązań ekonomicznych, które wcześniejsza większość może ustanowić ze skutkiem dla przyszłych pokoleń i kolejnych demokratycznie wyłonionych władz.

Zderzenie tych tradycji ujawnia dwoisty charakter międzynarodowych traktatów inwestycyjnych. Z jednej strony stanowią one instrument samoograniczenia państwowej władzy, służący zapewnieniu wiarygodności zobowiązań i ochronie podmiotów narażonych na arbitralne działania organów publicznych. Z drugiej strony mogą w określonych okolicznościach wywoływać napięcie pomiędzy wcześniej ustanowioną ochroną interesów ekonomicznych a późniejszymi demokratycznymi decyzjami dotyczącymi pożądanego kierunku rozwoju społecznego. Problem ten występuje szczególnie wyraźnie w odniesieniu do inwestycji energetycznych, polityki zdrowotnej i eksploatacji zasobów naturalnych, gdzie działania państwa uwarunkowane są nie tylko obowiązkiem ochrony własności, ale również bezpieczeństwem zbiorowym, zobowiązaniami środowiskowymi i potrzebą realizacji praw socjalnych. Nie można przy tym utożsamiać każdej regulacji niekorzystnej dla przedsiębiorcy z bezprawnym naruszeniem jego praw, podobnie jak nie można uznawać każdej decyzji uzasadnianej interesem publicznym za automatycznie zgodną z obowiązującymi zobowiązaniami traktatowymi.

Odpowiedzialność państwa wymaga ustalenia treści konkretnego obowiązku międzynarodowego, charakteru zastosowanego środka oraz prawnie relewantnych okoliczności jego podjęcia. Na gruncie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. podstawę tej analizy stanowi wzajemne oddziaływanie szeregu zasad ustrojowych, które nie tworzą prostej hierarchii podporządkowującej wszystkie pozostałe wartości ochronie własności albo kompetencjom regulacyjnym państwa. Artykuł 1 określa Rzeczpospolitą jako dobro wspólne wszystkich obywateli, art. 2 ustanawia zasadę demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego sprawiedliwość społeczną, natomiast art. 7 wiąże wykonywanie kompetencji publicznych z podstawą i granicami prawa. Artykuł 20 konstruuje społeczno-gospodarczy porządek państwa na podstawie społecznej gospodarki rynkowej, obejmującej wolność działalności gospodarczej, własność prywatną oraz solidarność, dialog i współpracę partnerów społecznych. Ochronę własności gwarantują art. 21 i 64, podczas gdy art. 22 dopuszcza ograniczenie wolności działalności gospodarczej wyłącznie w drodze ustawy i ze względu na ważny interes publiczny. Konstytucja ustanawia więc równocześnie gwarancje prywatnej autonomii gospodarczej oraz normatywne podstawy ingerencji publicznej podejmowanej dla ochrony uzasadnionych interesów wspólnotowych.

Rozwiązania te znajdują rozwinięcie w art. 31 ust. 3 Konstytucji, ustanawiającym ogólne warunki ograniczania konstytucyjnych wolności i praw. Ograniczenia takie mogą być wprowadzane wyłącznie ustawą i wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie ze względu na wskazane konstytucyjnie wartości — między innymi bezpieczeństwo, porządek publiczny, ochronę środowiska, zdrowia, moralności publicznej albo wolności i praw innych osób. Nie mogą one także naruszać istoty wolności i praw.

Rozróżnienie między konstytucyjną ochroną zaufania a traktatowymi oczekiwaniami inwestora

Wymagania te stanowią podstawę do zastosowania zasady proporcjonalności, która obejmuje analizę przydatności danego środka do realizacji celu, jego konieczności oraz proporcji obciążenia nakładanego na jednostkę w relacji do chronionego dobra publicznego. Zagadnienie to ma bezpośrednie znaczenie dla działań państwa, które później stają się przedmiotem arbitrażu inwestycyjnego. Regulacja ograniczająca prowadzenie określonej działalności może bowiem być uzasadniona konstytucyjnie, a jednocześnie wymagać odrębnej oceny pod kątem zgodności z właściwym traktatem inwestycyjnym. Choć oba porządki normatywne posługują się zbliżonym aparatem pojęciowym, nie należy zakładać identyczności ich przesłanek i skutków prawnych.

Szczególnie istotna jest konstytucyjna zasada ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa, wyprowadzana w polskiej doktrynie oraz orzecznictwie z art. 2 ustawy zasadniczej. Jej główną funkcją jest przeciwdziałanie sytuacjom, w których jednostka, działając w uzasadnionym zaufaniu do obowiązujących reguł, zostaje nieoczekiwanie pozbawiona możliwości realizacji prawnie chronionych interesów. Zasada ta nie wyklucza zmian prawa ani nie gwarantuje niezmienności warunków gospodarowania; wymaga jednak ochrony praw nabytych, uwzględnienia interesów będących w toku oraz odpowiedniego sposobu wprowadzania nowych regulacji. W relacjach inwestycyjnych kluczowe mogą być terminy dostosowawcze, przepisy przejściowe, wcześniejsze zapewnienia administracji czy stopień zaawansowania przedsięwzięcia. Nie każde ekonomiczne oczekiwanie przedsiębiorcy podlega jednak takiej ochronie – konieczne jest ustalenie jego charakteru i podstawy prawnej. Właśnie dlatego zasada zaufania pozwala chronić jednostkę przed arbitralnością władzy, zachowując jednocześnie uprawnienia demokratycznego prawodawcy do wprowadzania uzasadnionych zmian. Na poziomie prawa międzynarodowego podobną problematykę podejmuje standard sprawiedliwego i równego traktowania inwestora, w którym istotnym elementem pozostaje ochrona uzasadnionych oczekiwań.

Podobieństwo pojęciowe do krajowej zasady zaufania nie oznacza jednak tożsamości konstrukcyjnej. Konstytucyjna ochrona zaufania odnosi się bowiem do konkretnego porządku prawnego i gwarancji jednostki, podczas gdy standard traktatowy wynika z postanowień umowy międzynarodowej oraz ich wykładni. Jego zakres zależy od redakcji traktatu, relacji do międzynarodowego standardu minimalnego traktowania oraz okoliczności danej sprawy. Podstawową trudnością pozostaje odróżnienie prawnie relewantnego zapewnienia państwa od zwykłej deklaracji politycznej, prognozy ekonomicznej czy ogólnej informacji o stanie prawnym. Z naukowego punktu widzenia to właśnie to rozróżnienie pozwala ocenić, kiedy zobowiązanie państwa powinno zachować szczególną trwałość, a kiedy zmiana polityki jest naturalnym elementem funkcjonowania demokratycznej wspólnoty.

W filozofii Johna Rawlsa problem ten zyskuje dodatkową głębię dzięki koncepcji sprawiedliwości jako bezstronności. Rawlsowski eksperyment poznawczy, określany mianem zasłony niewiedzy, polega na rozpatrywaniu zasad organizacji społeczeństwa bez uprzedniej wiedzy o własnej pozycji ekonomicznej, społecznej i politycznej.

Sprawiedliwy podział ryzyka i odpowiedzialność międzypokoleniowa w ochronie inwestycji

Przeniesienie tego rozumowania na grunt zobowiązań międzynarodowych pozwala zbadać, jakie reguły ochrony inwestycji i wykonywania kompetencji publicznych zaakceptowaliby uczestnicy wspólnoty, gdyby nie wiedzieli, w jakiej roli znajdą się w przyszłości: czy będą inwestorami, pracownikami przedsiębiorstwa, podatnikami finansującymi odszkodowania, mieszkańcami obszaru objętego działalnością przemysłową, czy osobami ponoszącymi zdrowotne i środowiskowe konsekwencje danej inwestycji.

Taka perspektywa nie prowadzi do prostego wyboru jednej uprzywilejowanej kategorii interesów. Uzasadnia raczej projektowanie reguł chroniących podstawowe prawa wszystkich uczestników stosunków społecznych, które pozwalają racjonalnie rozdzielić ryzyko między podmiotami czerpiącymi korzyści z określonej działalności gospodarczej. Szczególne znaczenie ma tutaj Rawlsowska zasada sprawiedliwego oszczędzania, odnosząca się do obowiązków wobec kolejnych pokoleń. Można ją interpretować jako postulat zachowania takich warunków instytucjonalnych i materialnych, które umożliwią przyszłym członkom wspólnoty korzystanie z odpowiednio sprawiedliwego porządku społecznego. W kontekście międzynarodowego arbitrażu inwestycyjnego ujawnia się problem długoterminowych skutków zobowiązań państwa, których wykonanie może przypadać wiele lat po zakończeniu działalności politycznej ich autorów.

Decyzja o przyznaniu inwestorowi określonych gwarancji może sprzyjać finansowaniu infrastruktury i tworzeniu miejsc pracy, ale jednocześnie ograniczać swobodę późniejszych działań publicznych lub generować warunkowe zobowiązania majątkowe. Ocena sprawiedliwości międzypokoleniowej wymaga zatem uwzględnienia zarówno korzyści z wcześniej zrealizowanych inwestycji, jak i przyszłych kosztów ich finansowania, regulowania oraz ochrony prawnej. Problem międzypokoleniowej trwałości zobowiązań państwa uzyskuje szczególnie wyrazistą postać w międzynarodowym prawie energetycznym, którego historyczna konstrukcja powstawała w warunkach odmiennego rozumienia bezpieczeństwa energetycznego, ochrony inwestycji i polityki klimatycznej. Traktat Karty Energetycznej, podpisany 17 grudnia 1994 r. i obowiązujący od 16 kwietnia 1998 r., miał służyć tworzeniu przewidywalnych warunków współpracy i inwestowania w sektorze energii. Ochrona ustanowiona w jego ramach obejmowała przedsięwzięcia związane między innymi z eksploatacją surowców energetycznych i infrastrukturą niezbędną do ich wykorzystania.

Wraz ze wzrostem znaczenia polityki dekarbonizacji ujawniło się napięcie pomiędzy stabilnością wcześniejszych inwestycji a potrzebą przyspieszenia zmian technologicznych i ograniczania emisji gazów cieplarnianych. Problem ten nie sprowadza się do konfliktu między prawem a polityką, gdyż zarówno zobowiązania inwestycyjne, jak i obowiązki ochrony klimatu mają określone podstawy normatywne. Konieczne jest więc ustalenie ich wzajemnej relacji oraz takiego sposobu wykonywania kompetencji publicznych, który pozwoli realizować uzasadnione cele środowiskowe bez nieuprawnionego pozbawiania inwestorów ochrony przyznanej przez obowiązujące instrumenty prawne. Polska stanowi interesujący przykład instytucjonalnej odpowiedzi na tę kolizję. Ustawą z 6 października 2022 r. wyrażono zgodę na wypowiedzenie Traktatu Karty Energetycznej i związanego z nim protokołu dotyczącego efektywności energetycznej. W głosowaniu sejmowym za przyjęciem ustawy opowiedziało się 418 posłów, przeciw było 11, a siedmiu wstrzymało się od głosu. Oznacza to, że decyzja o zmianie międzynarodowego reżimu ochrony inwestycji uzyskała poparcie znacznie wykraczające poza granice jednej większości parlamentarnej.

Klauzula przetrwania ogranicza tempo zmian polityki inwestycyjnej

Procedura wypowiedzenia została przeprowadzona w oparciu o normy traktatowe oraz krajowe reguły konstytucyjne, a traktat przestał obowiązywać Polskę 29 grudnia 2023 roku. Rozstrzygnięcie to miało charakter ustrojowo i gospodarczo doniosły, gdyż nie dotyczyło pojedynczej inwestycji,

lecz całego reżimu przyszłych zobowiązań międzynarodowych państwa. Jednocześnie jego skutki nie mogą być utożsamiane z natychmiastowym zniesieniem ochrony przysługującej inwestycjom dokonanym wcześniej. Kluczowe znaczenie ma tutaj art. 47 ust. 3 Traktatu Karty Energetycznej, który przewiduje dalszą ochronę inwestycji objętych traktatem w chwili wystąpienia państwa przez okres dwudziestu lat. W przypadku Polski, której decyzja stała się skuteczna 29 grudnia 2023 roku, ten przejściowy okres ochrony może zatem trwać do końca grudnia 2043 roku.

Nie oznacza to jednak automatycznej możliwości dochodzenia każdego roszczenia przez dowolnego inwestora. Wciąż wymagane jest spełnienie przesłanek podmiotowych, przedmiotowych i jurysdykcyjnych, w tym uwzględnienie sporów dotyczących stosowania traktatu w relacjach wewnątrzunijnych. Sama konstrukcja tego mechanizmu pozostaje jednak poznawczo doniosła: państwo może zgodnie z prawem międzynarodowym opuścić określony reżim traktatowy, a mimo to część jego zobowiązań zachowuje skuteczność przez czas znacznie przekraczający kadencję organów podejmujących decyzję o wystąpieniu. Traktatowa klauzula przetrwania (sunset clause) stanowi zatem instrument ochrony ciągłości prawnej, ale jednocześnie ogranicza szybkość, z jaką demokratyczna wspólnota może całkowicie zmienić wcześniejszy model ochrony inwestycji.

W podobnym kierunku ewoluowała polityka Unii Europejskiej. 30 maja 2024 roku Rada UE formalnie zaakceptowała wystąpienie Unii i Euratomu z Traktatu Karty Energetycznej, uzasadniając to m.in. niezgodnością konstrukcji traktatu ze współczesnymi celami polityki klimatycznej. Wystąpienie to stało się skuteczne 28 czerwca 2025 roku.

Jednocześnie proces reformowania traktatu nie został całkowicie porzucony przez pozostałych uczestników – konferencja stron przyjęła decyzje modernizacyjne 3 grudnia 2024 roku. Wydarzenia te pokazują, że międzynarodowy porządek inwestycyjny nie jest niezmiennym zespołem reguł narzuconych raz na zawsze demokratycznym wspólnotom.

Etyka odpowiedzialności międzypokoleniowej a trwałość zobowiązań

Sytuacja ta podlega zmianom wynikającym z ewolucji celów publicznych, struktury gospodarki oraz sposobów rozumienia ochrony środowiska. Przemiany te zachodzą jednak w ramach procedur prawa międzynarodowego, którego skuteczność wymaga poszanowania zasad wypowiadania zobowiązań i odpowiedniego traktowania sytuacji prawnych powstałych w okresie ich obowiązywania.

Z perspektywy teorii sprawiedliwości międzypokoleniowej Hansa Jonasa kluczowe jest to, że współczesne działania gospodarcze mogą wywoływać konsekwencje, których przestrzenny i czasowy zasięg przekracza doświadczenie wcześniejszych społeczeństw. Rozwój technologii przemysłowych, eksploatacja zasobów nieodnawialnych i skumulowany wpływ człowieka na środowisko prowadzą do sytuacji, w której odpowiedzialność moralna nie może ograniczać się jedynie do bezpośredniej relacji między sprawcą a jego współczesnymi.

Konieczne staje się uwzględnienie interesów ludzi, którzy będą żyli w warunkach ukształtowanych przez dzisiejsze decyzje. W kontekście międzynarodowej ochrony inwestycji oznacza to potrzebę jednoczesnego uznania wartości długoterminowego bezpieczeństwa prawnego oraz ryzyka utrwalania działalności gospodarczej prowadzącej do nieodwracalnych szkód środowiskowych. Jonasowska etyka odpowiedzialności nie wprowadza prostego zakazu inwestowania w konkretne sektory gospodarki, lecz nakazuje traktować przyszłe następstwa działań jako istotny element oceny ich prawomocności. W praktyce wymaga to rzetelnego rozpoznania oddziaływania inwestycji na środowisko oraz określenia warunków, w których późniejsza zmiana regulacji pozostaje uzasadniona ochroną dobra wspólnego.

Problematykę tę można pogłębić, odwołując się do rozważań Dereka Parfita nad tożsamością przyszłych osób i moralnymi konsekwencjami działań wywierających odległy wpływ na strukturę społeczeństwa. W klasycznych sporach cywilnoprawnych zazwyczaj możliwe jest wskazanie podmiotu, którego sytuacja została pogorszona przez konkretne działanie.

W przypadku wielopokoleniowej polityki energetycznej lub klimatycznej następstwa mogą jednak dotyczyć osób, których przyszłe istnienie, miejsce zamieszkania i warunki życia zależą od obecnych decyzji. Pojawia się zatem trudność wykraczająca poza klasyczne rozumienie odpowiedzialności odszkodowawczej: ochrona przyszłych pokoleń nie zawsze może zostać sprowadzona do naprawienia szkody poniesionej przez konkretny, już istniejący podmiot prawa. Właśnie dlatego konstytucyjne i międzynarodowe mechanizmy ochrony środowiska pełnią funkcję prewencyjną, której nie da się całkowicie zastąpić późniejszą kompensacją majątkową. Międzynarodowe prawo inwestycyjne powinno być zatem interpretowane z uwzględnieniem faktu, że nie wszystkie prawnie chronione wartości społeczne posiadają prosty odpowiednik w postaci indywidualnej wierzytelności pieniężnej.

Dopuszczalność zmiany polityki przy obowiązku rekompensaty

Wyraźną ilustracją konfliktu pomiędzy ochroną własności a demokratycznie legitymizowaną zmianą polityki energetycznej jest niemieckie odejście od energetyki jądrowej, przyspieszone po katastrofie w elektrowni Fukushima w marcu 2011 roku. Rząd federalny pod przewodnictwem Angeli Merkel zdecydował o zasadniczej zmianie dotychczasowego harmonogramu eksploatacji elektrowni, co znalazło odzwierciedlenie w przyjętej przez Bundestag nowelizacji ustawy atomowej. Zmiana ta była elementem szerszej strategii energetycznej, uzasadnianej bezpieczeństwem jądrowym oraz społeczną akceptacją stosowanych technologii. Jej bezpośrednią konsekwencją stało się jednak ograniczenie możliwości korzystania z wcześniej przyznanych praw do produkcji energii oraz utrata części nakładów inwestycyjnych poniesionych przez przedsiębiorstwa energetyczne.

Spór o te uprawnienia rozwinął się równolegle na gruncie niemieckiego prawa konstytucyjnego i międzynarodowego prawa inwestycyjnego, gdy w 2012 roku szwedzki koncern Vattenfall wszczął postępowanie ICSID na podstawie Traktatu Karty Energetycznej. Niemiecki Federalny Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 6 grudnia 2016 roku uznał zasadniczą dopuszczalność politycznej decyzji o przyspieszeniu wycofywania energetyki jądrowej, stwierdził jednak, że niektóre rozwiązania prawne prowadziły do nieproporcjonalnego obciążenia przedsiębiorstw i wymagały wprowadzenia odpowiednich mechanizmów wyrównawczych. Szczególne znaczenie miały prawa do wykorzystania pozostałych ilości energii elektrycznej przyznanych operatorom oraz inwestycje poczynione w ramach wcześniejszej polityki wydłużania okresu eksploatacji. Po kolejnym rozstrzygnięciu konstytucyjnym z 29 września 2020 roku rząd federalny doprowadził do porozumienia z przedsiębiorstwami, ogłoszonego publicznie w marcu 2021 roku. Ustalono łączną kwotę świadczeń kompensacyjnych na poziomie około 2,428 mld euro, z czego 1,425 mld euro przeznaczono dla Vattenfall, a około 880 mln euro dla RWE.

Porozumienie to miało zakończyć toczące się postępowania związane z przyspieszonym wycofywaniem energetyki jądrowej. Przypadek ten ma istotną wartość poznawczą, gdyż pozwala odróżnić dopuszczalność zmiany polityki publicznej od obowiązku uregulowania jej majątkowych następstw. Federalny Trybunał Konstytucyjny nie przyjął, że państwo jest zobowiązane do bezterminowego utrzymywania wcześniejszego modelu energetyki tylko dlatego, że przedsiębiorstwa miały w nim interes ekonomiczny. Jednocześnie nie uznał, że doniosłość celu politycznego całkowicie znosi konstytucyjną ochronę praw majątkowych inwestorów. Rozstrzygnięcia te ilustrują zatem możliwość zachowania demokratycznej zdolności do zmiany kursu politycznego przy jednoczesnym zastosowaniu mechanizmów rekompensaty. Nie można

jednak utożsamiać porozumienia z 2021 roku z odszkodowaniem zasądzonym przez trybunał ICSID; spór Vattenfall zakończył się ugodą, a kluczową rolę w określeniu rozwiązań kompensacyjnych odegrało krajowe orzecznictwo konstytucyjne. Analogicznego rozróżnienia wymaga personalna analiza tego przypadku.

Angela Merkel kierowała rządem, który podjął strategiczną decyzję o zmianie polityki energetycznej po katastrofie w Fukushimie, natomiast konkretne rozwiązania ustawowe przyjęły organy parlamentarne. Późniejsze wyroki sądowe dotyczyły konstytucyjnych granic ochrony własności i obowiązku stworzenia mechanizmów kompensacyjnych, a nie nakładały na kanclerz osobistej odpowiedzialności majątkowej za kwotę porozumienia. Polityczna odpowiedzialność za kierunek transformacji energetycznej pozostawała zatem odrębna od prawnej odpowiedzialności państwa za skutki przyjętych regulacji. Przypadek ten stanowi istotne ostrzeżenie przed utożsamianiem finansowego kosztu demokratycznie legitymizowanej zmiany polityki z automatycznym dowodem indywidualnego deliktu konstytucyjnego albo karnego. Podkreśla on jednocześnie, że legalność strategicznego celu publicznego nie znosi obowiązku rzetelnego rozpoznania i uregulowania majątkowych konsekwencji jego realizacji.

Odmienny rezultat przyniosła konfrontacja interesu publicznego z ochroną zagranicznego inwestora w sprawie Philip Morris przeciwko Urugwajowi, dotyczącej regulacji ograniczających konsumpcję wyrobów tytoniowych. Rząd prezydenta Tabaré Vázqueza rozwijał od 2005 roku rozbudowany program ochrony zdrowia publicznego, obejmujący m.in. zakazy palenia w miejscach publicznych, regulację prezentacji produktów oraz stosowanie ostrzeżeń zdrowotnych. Kluczowy był dekret nr 287/009 z 15 czerwca 2009 roku, zgodnie z którym ostrzeżenia obrazkowe i tekstowe miały zajmować 80% powierzchni obu głównych stron opakowań papierosów. Dodatkowe regulacje ograniczały możliwość oferowania wielu wariantów opakowań tej samej marki. Działania te podjęto w ramach polityki publicznej opartej na wiedzy epidemiologicznej oraz obowiązkach wynikających z Ramowej konwencji Światowej Organizacji Zdrowia o ograniczeniu użycia tytoniu. Zagraniczny przedsiębiorca zakwestionował jednak zgodność tych regulacji z traktatowymi standardami ochrony inwestycji, wskazując przede wszystkim na ograniczenie możliwości korzystania z oznaczeń handlowych i sposobu prezentowania produktów na rynku.

Arbitraż jako mechanizm potwierdzenia dopuszczalności regulacji prospołecznych

Dekret z 15 czerwca 2009 r. ma istotną wartość dla analizy odpowiedzialności personalnej, gdyż jako dokument urzędowy pozwala precyzyjnie zidentyfikować osoby uczestniczące w jego

formalnym przyjęciu. W opublikowanym akcie widnieją podpisy prezydenta Tabaré Vázqueza oraz przedstawicieli rządu, w tym minister zdrowia publicznego Maríi Julii Muñoz.

Znaczenie tych podpisów przejawia się w możliwości odtworzenia instytucjonalnego sprawstwa i właściwej procedury ustanowienia regulacji. Nie są one jednak dowodem na to, że każdy z sygnatariuszy osobiście opracował wszystkie rozwiązania medyczne, prawne czy ekonomiczne zawarte w dokumencie. W świetle teorii działania zbiorowego podpis dokumentuje wykonanie konkretnej kompetencji w strukturze organów państwa; natomiast rzeczywiste autorstwo założeń polityki, przygotowanie ekspertyz i rozpoznanie potencjalnego ryzyka traktatowego wymagałyby odrębnej analizy procesu decyzyjnego. Przypadek urugwajski pokazuje zatem, że indywidualizacja sprawstwa może służyć nie tylko poszukiwaniu odpowiedzialności za naruszenia prawa, ale również rekonstrukcji prawidłowego wykonywania kompetencji publicznych w sytuacji silnego nacisku ekonomicznego ze strony uczestników rynku.

W wyroku z 8 lipca 2016 r. trybunał ICSID oddalił wszystkie roszczenia inwestora, uznając, że kwestionowane środki regulacyjne nie naruszały zobowiązań traktatowych Urugwaju. Trybunał wziął pod uwagę m.in. wagę ochrony zdrowia publicznego, racjonalne podstawy przyjętych środków oraz zakres swobody państwa w prowadzeniu polityki przeciwdziałania uzależnieniu od tytoniu. Jednocześnie nakazał inwestorowi zapłatę 7 mln dolarów amerykańskich na pokrycie części kosztów poniesionych przez Urugwaj, obciążając go także kosztami funkcjonowania trybunału i administracji ICSID.

Rozstrzygnięcie to stanowi silny argument przeciwko utożsamianiu międzynarodowego arbitrażu inwestycyjnego z instytucją, która z natury przyznawałaby pierwszeństwo interesom przedsiębiorstw nad uzasadnionymi celami społecznymi. Mechanizm arbitrażowy może bowiem prowadzić zarówno do stwierdzenia odpowiedzialności państwa za naruszenie zobowiązań, jak i do potwierdzenia prawnej dopuszczalności działań regulacyjnych służących ochronie dobra publicznego.

Z perspektywy nauk medycznych i społecznych kluczowe jest wykorzystanie przez Urugwaj wiedzy o zależnościach między ekspozycją na wyroby tytoniowe, zachowaniami konsumenckimi a zagrożeniami zdrowotnymi. W badaniach nad polityką zdrowia publicznego decyzje regulacyjne uzasadnia się nie tylko identyfikacją szkody poniesionej przez pojedynczą osobę, lecz również rozpoznaniem ryzyk populacyjnych oraz możliwości ograniczania negatywnych następstw określonych praktyk rynkowych. Regulowanie sposobu oznaczania produktów tytoniowych ingeruje w działalność gospodarczą i prawo własności intelektualnej, ale jednocześnie pozwala konsumentom podejmować decyzje w oparciu o realną wiedzę o zagrożeniach. W ekonomii behawioralnej działania te można analizować jako instrumenty zmniejszania asymetrii informacji i

ograniczania błędów decyzyjnych wynikających z uzależnienia, wpływu reklamy czy niedoszacowania odległych skutków zdrowotnych. W tym ujęciu regulacja nie jest prostym przeciwieństwem wolności gospodarczej, lecz narzędziem ochrony warunków świadomego wyboru jednostki. Rozstrzygnięcie urugwajskie ma ponadto szczególne znaczenie dla teorii politycznego przywództwa i odpowiedzialności za dobro publiczne – Tabaré Vázquez, lekarz onkolog, uczynił bowiem ograniczanie konsumpcji tytoniu jednym z filarów swojej polityki zdrowotnej.

Równowaga między prawem do regulacji a ochroną przed arbitralnością

Po korzystnym rozstrzygnięciu arbitrażowym we wrześniu 2016 r. prezydent Urugwaju przedstawiał na forum Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych doświadczenie swojego kraju jako potwierdzenie, że suwerenna i zgodna z prawem polityka przeciwdziałania zagrożeniom zdrowotnym jest możliwa nawet pomimo sprzeciwu wielonarodowych przedsiębiorstw. Później jego działalność została uhonorowana przez Panamerykańską Organizację Zdrowia, która w 2018 r. przyznała mu tytuł bohatera zdrowia publicznego obu Ameryk.

Są to udokumentowane personalne następstwa określonego sposobu sprawowania władzy, mające charakter uznania publicznego i profesjonalnego, a nie sankcji. Przykład ten pozwala uzupełnić analizę odpowiedzialności politycznej o jej wymiar pozytywny: osoby uczestniczące w prawidłowym wykonywaniu kompetencji mogą zyskać społeczną i zawodową legitymizację swoich działań, podobnie jak ci, którzy dopuszczają się naruszeń, mogą – po spełnieniu właściwych przesłanek – ponosić odpowiednie konsekwencje prawne. Badania opublikowane w czasopiśmie Tobacco Control, oparte na analizie regulacji, materiałów prasowych i wywiadach z uczestnikami procesu politycznego, wskazały jednocześnie na istotne znaczenie współdziałania rządu, organizacji społeczeństwa obywatelskiego oraz międzynarodowych instytucji zdrowia publicznego. Choć po wszczęciu sporu inwestycyjnego w Urugwaju pojawiały się obawy dotyczące kosztów postępowania i ryzyka konieczności ograniczenia wcześniejszych regulacji, wsparcie środowisk naukowych, organizacji społecznych i międzynarodowej sieci ekspertów pozwoliło wzmocnić zdolność państwa do obrony przyjętych środków.

Skuteczność tych regulacji nie była zatem wyłącznie rezultatem decyzji jednego prezydenta czy ministra; zależała ona również od społecznej legitymizacji celu, profesjonalnej podstawy empirycznej oraz instytucjonalnej zdolności przedstawienia odpowiedniej argumentacji prawnej. Zjawisko to odpowiada koncepcji sieciowego zarządzania publicznego (network governance), w której osiąganie celów zbiorowych wymaga współpracy podmiotów publicznych, organizacji

społecznych i środowisk eksperckich. Nie oznacza to zastąpienia demokratycznie wyłonionych organów przez organizacje pozarządowe, lecz uznanie, że wiedza i zdolność działania niezbędne do realizacji złożonych celów publicznych są rozproszone pomiędzy różnych uczestników życia społecznego. Porównanie spraw Vattenfall i Philip Morris pozwala sformułować istotny wniosek dotyczący prawnego charakteru ingerencji regulacyjnej.

W obu przypadkach państwa prowadziły politykę uzasadnianą ważnymi wartościami zbiorowymi – odpowiednio bezpieczeństwem energetycznym i ochroną zdrowia publicznego. W Niemczech krajowa kontrola konstytucyjna doprowadziła do stwierdzenia konieczności wprowadzenia rozwiązań kompensacyjnych, podczas gdy w Urugwaju międzynarodowy trybunał inwestycyjny oddalił roszczenia przedsiębiorstwa kwestionującego regulacje zdrowotne. Odmienność rezultatów nie wynika z prostego przeciwstawienia polityki energetycznej polityce zdrowotnej, lecz z różnych stanów faktycznych, podstaw normatywnych, charakteru wcześniej przyznanych praw i sposobu uzasadnienia ingerencji. W pierwszym przypadku kluczowa była ochrona praw majątkowych związanych z ukształtowanymi warunkami eksploatacji elektrowni; w drugim zaś dopuszczalność regulowania sprzedaży produktów stwarzających udokumentowane zagrożenie dla zdrowia. Nie istnieje więc uniwersalna zasada, według której ważny interes publiczny zawsze eliminuje obowiązek kompensacyjny, ani reguła nakazująca wypłatę odszkodowania za każde ograniczenie gospodarczych możliwości przedsiębiorcy.

W filozofii republikańskiej Philipa Pettita napięcie to można rozpatrywać poprzez koncepcję wolności jako niepodlegania arbitralnej dominacji. Wolność jednostki nie polega wyłącznie na braku aktualnej ingerencji w jej zachowanie, lecz także na istnieniu instytucjonalnych zabezpieczeń przed możliwością niekontrolowanego wykonywania władzy. W odniesieniu do zagranicznych inwestorów koncepcja ta przemawia za ochroną przed nieuzasadnionym cofnięciem uprawnień, dyskryminacyjnym wykonywaniem kompetencji administracyjnych i instrumentalnym wykorzystywaniem przewagi regulacyjnej państwa. Jednocześnie jej zastosowanie do całej wspólnoty politycznej prowadzi do konieczności ochrony obywateli przed sytuacją, w której wieloletnie prywatne zobowiązania ekonomiczne całkowicie pozbawiałyby demokratycznie legitymizowane organy zdolności realizowania uzasadnionych celów publicznych. Wolność od dominacji wymaga więc ograniczania arbitralności zarówno państwa, jak i niekontrolowanej przewagi podmiotów gospodarczych mogących oddziaływać na warunki życia społecznego. W tym ujęciu właściwy porządek inwestycyjny powinien opierać się na przejrzystych kompetencjach regulacyjnych, skutecznej ochronie praw i odpowiednio uzasadnionych mechanizmach rozstrzygania konfliktów. Szczególnie interesujące jest zestawienie tej koncepcji z teorią Alberta O. Hirschmana dotyczącą wyjścia, głosu i lojalności (exit, voice and loyalty).

Uczestnicy życia gospodarczego reagują na pogorszenie warunków funkcjonowania instytucji poprzez opuszczenie systemu, próbę oddziaływania na jego działanie albo kontynuowanie uczestnictwa w oparciu o istniejące więzi i oczekiwania. W międzynarodowych stosunkach inwestycyjnych możliwość wycofania kapitału pozostaje jednak nierównomierna. Przedsiębiorca dysponujący płynnymi aktywami finansowymi może relatywnie łatwo zmienić miejsce prowadzenia działalności, podczas gdy inwestor posiadający kopalnię, elektrownię lub znaczącą infrastrukturę przemysłową podlega znacznie silniejszym ograniczeniom. Arbitraż inwestycyjny może być zatem interpretowany jako instytucjonalna forma artykułowania roszczeń w sytuacji ograniczonej możliwości wyjścia z określonego stosunku gospodarczego.

Przejrzystość procedur jako warunek legitymizacji arbitrażu

Jednocześnie demokratyczna wspólnota polityczna dysponuje własnymi mechanizmami wyrażania stanowiska – poprzez wybory, kontrolę parlamentarną, konsultacje publiczne oraz inne formy uczestnictwa obywatelskiego. Konflikt między tymi instrumentami nie musi oznaczać ich wzajemnego wykluczania; ujawnia on raczej potrzebę takiego ukształtowania stosunków normatywnych, aby głos inwestora nie usuwał głosu obywateli, a demokratyczna większość nie mogła dowolnie pozbawiać określonego podmiotu przysługujących mu praw. Problematykę tę rozwija dyskursywna teoria prawa i demokracji Jürgena Habermasa, według której prawomocność norm i instytucji zależy od możliwości ich racjonalnego uzasadnienia w ramach odpowiednich procedur komunikacyjnych.

Międzynarodowy arbitraż inwestycyjny generuje w tym kontekście szczególne trudności. Rozstrzygnięcia dotyczące doniosłych interesów publicznych mogą bowiem zapadać w procedurze, której bezpośrednimi uczestnikami są jedynie państwo i inwestor. Społeczeństwo finansujące ewentualne odszkodowania oraz osoby bezpośrednio dotknięte skutkami danej inwestycji nie zawsze mają możliwość uczestniczenia w postępowaniu w stopniu odpowiadającym wadze sprawy dla ich sytuacji prawnej i społecznej. Nie oznacza to, że arbitraż powinien utracić swoją jurysdykcyjną odrębność, lecz uzasadnia dążenie do rozwiązań zwiększających przejrzystość, umożliwiających przedstawianie stanowisk przez zainteresowane podmioty oraz zapewniających dostęp do informacji o rozstrzygnięciach. Perspektywa Habermasa pozwala zatem powiązać demokratyczną legitymizację z jakością samej procedury, nie redukując jej wyłącznie do faktu wyboru przedstawicieli politycznych.

Odpowiedzią na część tych problemów jest rozwój międzynarodowych standardów przejrzystości arbitrażu inwestycyjnego. Komisja Narodów Zjednoczonych do spraw Międzynarodowego Prawa Handlowego przyjęła w 2013 roku reguły przejrzystości, stosowane od 1 kwietnia 2014 roku w określonych kategoriach postępowań opartych na traktatach inwestycyjnych. Rozwiązania te obejmują zasady publikowania informacji o postępowaniach i dokumentacji, możliwość udziału wybranych podmiotów trzecich oraz organizowanie jawnych rozpraw, z poszanowaniem właściwych ograniczeń. Zakres tych regulacji rozszerzyła konwencja o przejrzystości, znana jako konwencja z Mauritiusu, przyjęta 10 grudnia 2014 roku i obowiązująca od 18 października 2017 roku. Nie jest to jednak jednolity reżim stosowany automatycznie do wszystkich sporów inwestycyjnych – kluczowe pozostają tu data i treść konkretnego traktatu, przyjęte reguły proceduralne oraz zgoda stron. Rozwój tej konstrukcji ma również wymiar aktualny: Unia Europejska zatwierdziła konwencję z Mauritiusu 25 września 2025 roku, a weszła ona w życie wobec Unii 25 marca 2026 roku. Złożono przy tym zastrzeżenie dotyczące określonych sporów na podstawie Traktatu Karty Energetycznej, w których Unia występuje jako pozwany, a postępowanie wszczęto przeciwko państwu członkowskiemu niebędącemu stroną konwencji, chyba że właściwe państwo wyrazi odmienną zgodę.

Przejrzystość procedur jako fundament demokratycznej rozliczalności państwa

Rozwiązanie to obrazuje zarówno postępujące uznawanie interesu publicznego w przejrzystości sporów inwestycyjnych, jak i utrzymującą się złożoność ich wielopoziomowej regulacji. Z punktu widzenia demokratycznej rozliczalności kluczowa jest sama zmiana filozofii proceduralnej: postępowanie dotyczące zobowiązań państwa przestaje być traktowane wyłącznie jako prywatny konflikt ekonomiczny, gdyż jego wynik bezpośrednio oddziałuje na prawa obywateli, finanse publiczne i sposób sprawowania funkcji regulacyjnych.

Z perspektywy socjologii zaufania publicznego, rozwijanej m.in. przez Piotra Sztompkę, istotną cechą instytucji jest zdolność do budowania przewidywalnych oczekiwań co do zachowań innych uczestników życia społecznego. Zaufanie do państwa nie oznacza bezwarunkowej wiary w nieomylność jego organów, lecz opiera się na doświadczeniu stabilności reguł, możliwości dochodzenia praw i istnieniu mechanizmów kontroli. W kontekście sporów inwestycyjnych kluczowa staje się możliwość publicznego wyjaśnienia, dlaczego państwo przyjęło określone zobowiązanie, co uzasadniało późniejszą zmianę polityki oraz jakie ekonomiczne i prawne konsekwencje z tego wynikły. Przejrzystość nie może być jednak utożsamiana z bezkrytycznym

ujawnianiem wszystkich informacji procesowych. Odpowiedzialna administracja musi chronić tajemnicę przedsiębiorstwa, poufność negocjacji, uprawnienia stron oraz kwestie bezpieczeństwa państwa. Wyzwaniem pozostaje zatem wyznaczenie granic jawności tak, aby służyła ona rzeczywistej kontroli publicznej, nie niwecząc przy tym innych chronionych prawnie wartości. Problematyka zaufania otwiera tu dodatkowy wątek odpowiedzialności personalnej.

Obywatel, dowiadując się o zasądzeniu wielomiliardowego odszkodowania przeciwko państwu, ma prawo oczekiwać nie tylko informacji o kwocie świadczenia, ale i wyjaśnienia okoliczności jego powstania. Rzetelna odpowiedź instytucji publicznych powinna oddzielać pierwotne zachowanie będące przedmiotem sporu od późniejszej strategii procesowej oraz przedstawiać konkretne ustalenia dotyczące odpowiedzialności osobistej. Jeśli nie stwierdzono prawomocnie winy konkretnego funkcjonariusza, informacja ta jest równie istotna, co wskazanie na faktycznie zastosowaną sankcję. Z perspektywy teorii państwa prawnego prawidłowa rozliczalność nie może bowiem polegać na zaspokajaniu społecznego oczekiwania ukarania określonej osoby niezależnie od podstaw dowodowych. Jej istotą jest zdolność do wyjaśnienia procesu decyzyjnego i wyciągnięcia konsekwencji wtedy, gdy istnieją ku temu właściwe przesłanki prawne. Na tym tle szczególnie istotne stają się polskie doświadczenia związane z odpowiedzialnością ministrów i organów kolegialnych.

Indywidualna odpowiedzialność a systemowe mechanizmy wyboru publicznego

Spór Eureko pozwala odtworzyć działania Emila Wąsacza, Wiesława Kaczmarka oraz kolejnych przedstawicieli Skarbu Państwa, jednak jego wieloletnia historia nie uprawnia do utożsamiania całości odpowiedzialności z jednym okresem sprawowania władzy. Postępowanie dotyczące Emila Wąsacza przed Trybunałem Stanu zakończyło się przedawnieniem, co wyklucza przedstawianie go jako osoby prawomocnie skazanej za zarzuty konstytucyjne.

W sprawie Cargill można zidentyfikować osoby uczestniczące w przygotowywaniu regulacji rynku izoglukozy i negocjacjach akcesyjnych, lecz ustalenia arbitrażowe nie stanowią osobistych wyroków przeciwko tym funkcjonariuszom. W sporze PL Holdings istnieje imienna dokumentacja głosowań KNF, ale późniejsze stwierdzenie nieważności wyroków arbitrażowych wymaga ostrożności przy kwalifikowaniu ostatecznych ekonomicznych skutków postępowania. Z kolei w sprawie GreenX znane są decyzje koncesyjne, struktura kompetencyjna administracji i konkretne osoby na stanowiskach kierowniczych, lecz samo ich wskazanie nie dowodzi indywidualnego spełnienia

przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej. We wszystkich tych przypadkach konieczne pozostaje odrębne badanie rzeczywistego sprawstwa i właściwych konsekwencji prawnych.

W tym punkcie model demokratycznej odpowiedzialności warto zestawić z teorią wyboru publicznego Jamesa Buchanana i Gordona Tullocka. Autorzy ci wskazywali, że podejmowanie decyzji politycznych podlega ograniczeniom wynikającym z indywidualnych preferencji, kosztów zbiorowego działania oraz organizacyjnych zasad agregowania interesów. Działania państwa nie mogą być zatem bezrefleksyjnie interpretowane jako bezpośredni wyraz jednolitej i niepodzielnej woli interesu publicznego. Organy administracyjne, przedstawiciele grup interesu, przedsiębiorstwa publiczne i uczestnicy procesu politycznego mogą realizować odmienne cele, a rezultat działania instytucji bywa efektem ich negocjacji oraz konfliktów.

Zastosowanie tej perspektywy do zobowiązań inwestycyjnych pozwala badać, czy określone decyzje gospodarcze służyły długoterminowym interesom państwa, czy też wynikały z krótkookresowych korzyści politycznych. Nie oznacza to, że każde rozstrzygnięcie niekorzystne finansowo zostało podjęte z motywacji partyjnej. Hipoteza o wpływie interesów politycznych wymaga potwierdzenia poprzez dokumentację procesu decyzyjnego, analizę alternatywnych działań i rozpoznanie rzeczywistych korzyści uczestników zdarzeń. Uzupełnieniem tej koncepcji jest rozwijana przez Anthony'ego Downsa teoria konkurencji wyborczej, według której politycy mogą podejmować działania w odpowiedzi na preferencje wyborców oraz oczekiwane konsekwencje polityczne konkretnych decyzji.

W sprawach gospodarczych kluczowa staje się różnica pomiędzy horyzontem kadencji parlamentarnej a horyzontem zobowiązań inwestycyjnych. Polityk może uzyskać bezpośrednią korzyść reputacyjną z decyzji przedstawianej jako obrona własności publicznej, ochrona miejsc pracy albo zdecydowane ograniczenie wpływu zagranicznego kapitału, podczas gdy jej ewentualne koszty arbitrażowe pojawią się dopiero po wielu latach. Możliwa jest także sytuacja odwrotna: decyzja gospodarczo racjonalna w długim okresie prowadzi do natychmiastowych kosztów politycznych przez niepopularność niezbędnych reform. W obu przypadkach powstaje napięcie pomiędzy długookresową racjonalnością państwa a krótkookresową strukturą bodźców demokratycznej rywalizacji. Właściwe mechanizmy kontroli powinny więc wzmacniać ciągłość oceny zobowiązań, nie pozbawiając jednocześnie przedstawicieli politycznych prawa do realizacji programu, na podstawie którego uzyskali mandat wyborczy.

Na styku teorii wyboru publicznego i sprawiedliwości międzypokoleniowej szczególnie użyteczna okazuje się koncepcja politycznego dyskontowania przyszłości. W ekonomii finansowej dyskontowanie służy porównywaniu wartości świadczeń otrzymywanych w różnych momentach; w analizie decyzji publicznych podobna konstrukcja pozwala badać względne znaczenie przypisywane

korzyściom bieżącym i odległym kosztom. Jeśli system polityczny silniej nagradza natychmiastowe rezultaty niż długoterminową stabilność instytucjonalną, może to tworzyć zachętę do podejmowania decyzji generujących odroczone zobowiązania.

Nie należy jednak utożsamiać samego dyskontowania z nieracjonalnością, gdyż wartościowanie przyszłych przepływów pieniężnych jest koniecznym elementem analizy ekonomicznej. Problem ma charakter normatywny i instytucjonalny: dotyczy tego, kto decyduje o rozłożeniu kosztów w czasie, jakie informacje posiada przy podejmowaniu decyzji oraz czy przyszli uczestnicy wspólnoty są dostatecznie chronieni przed nadmiernym przenoszeniem na nich zobowiązań powstałych w wyniku wcześniejszej rywalizacji politycznej. Na gruncie nauki o finansach publicznych oznacza to konieczność odpowiedniego rozpoznawania zobowiązań warunkowych i kosztów ryzyka prawnego.

Międzynarodowy spór inwestycyjny może trwać przez kilka okresów budżetowych, a jego rzeczywiste zakończenie nastąpić dopiero po rozpoznaniu środków służących uchyleniu wyroku lub zawarciu ugody. W tym czasie zmieniać się mogą wartość roszczenia, wysokość odsetek, koszty postępowań i prawdopodobieństwo wykonania rozstrzygnięcia. Nie jest więc metodologicznie poprawne traktowanie wartości żądania inwestora jako równoważnej aktualnemu wydatkowi publicznemu ani utożsamianie każdej kwoty zasądzonej w nieostatecznym rozstrzygnięciu z definitywnie poniesioną stratą budżetową. Rzetelna kontrola finansów publicznych wymaga odrębnego ujmowania potencjalnych zobowiązań, rozstrzygnięć arbitrażowych, kosztów późniejszej kontroli sądowej, dokonanych wypłat i rzeczywiście zawartych porozumień. Dopiero tak skonstruowana informacja pozwala obywatelom oceniać ekonomiczne następstwa poszczególnych etapów wykonywania władzy.

Policentryczna kontrola i proceduralny ślad decyzji jako fundamenty odpowiedzialności

Badania Elinor Ostrom nad policentrycznym zarządzaniem wskazują, że odpowiedzialność demokratyczna nie musi być skoncentrowana w jednym organie kontrolnym. System może funkcjonować dzięki współdziałaniu parlamentu, sądownictwa, organów audytu, wyspecjalizowanych instytucji prawnych oraz mechanizmów kontroli społecznej. Warunkiem skuteczności jest jednak właściwy podział zadań i sprawny przepływ informacji między tymi instytucjami. Najwyższa Izba Kontroli może identyfikować problemy gospodarcze i organizacyjne, Prokuratoria Generalna wykorzystywać wiedzę o ryzyku procesowym, sądy administracyjne rozstrzygać o legalności działań, a parlament oceniać polityczną odpowiedzialność członków rządu.

Żadna z tych instytucji nie powinna automatycznie zastępować pozostałych. Ich współpraca może jednak ograniczyć sytuacje, w których wiedza o nieprawidłowościach ustalonych w jednym postępowaniu nie zostaje wykorzystana przez inne organy posiadające właściwe kompetencje. Kluczowa staje się tu idea proceduralnego śladu decyzji, rozumiana jako możliwość odtworzenia prawnej podstawy działania, dostępnych informacji, przedstawionych wariantów rozstrzygnięcia i rzeczywistego udziału poszczególnych osób. Dokumentowanie tego procesu nie powinno służyć tworzeniu pozornego bezpieczeństwa polegającego na gromadzeniu coraz większej ilości dokumentów bez rzeczywistej analizy ich treści. Jego podstawową funkcją powinno pozostawać zwiększenie epistemicznej i prawnej kontrolowalności wykonywania kompetencji. Organ publiczny, podejmując decyzję o wieloletnich konsekwencjach gospodarczych, powinien być w stanie wykazać, jakie zobowiązania uwzględniono, jakie ryzyka zidentyfikowano oraz jakie argumenty przesądziły o wyborze konkretnego wariantu. Taka dokumentacja chroni jednocześnie interes publiczny i funkcjonariusza działającego zgodnie z prawem i wymaganą starannością. Pozwala bowiem odróżnić świadome naruszenie obowiązków od działania podjętego w warunkach niepewności, po rzetelnym rozpoznaniu okoliczności.

W perspektywie aksjologicznej zarysowany przez autora książki model odpowiedzialności powinien być zakorzeniony w zasadzie godności człowieka, ochronie wolności i własności oraz demokratycznym obowiązku gospodarowania dobrem wspólnym. Godność wymaga, aby jednostka nie stała się przedmiotem arbitralnego działania państwa ani nieuzasadnionych oskarżeń o naruszenie prawa. Wolność gospodarcza zakłada możliwość prowadzenia działalności w warunkach przewidywalnych i sprawiedliwych regulacji, choć nie eliminuje obowiązków ochrony zdrowia, środowiska i praw innych osób. Własność podlega ochronie, lecz jej wykonywanie wpisuje się w szerszy porządek społeczny, w którym istotne są odpowiedzialność za skutki działalności gospodarczej oraz solidarność międzypokoleniowa. Dobro wspólne nie może być natomiast utożsamiane z doraźną preferencją aktualnej większości parlamentarnej, ponieważ obejmuje również prawa mniejszości, stabilność instytucji i interes przyszłych pokoleń. Zastosowanie tych zasad do międzynarodowego arbitrażu inwestycyjnego wymaga przezwyciężenia dwóch przeciwstawnych uproszczeń.

Pierwsze polega na traktowaniu państwa jako podmiotu posiadającego nieograniczoną kompetencję do jednostronnego modyfikowania sytuacji prawnej inwestorów, wyłącznie w imię demokratycznej legitymacji jego organów. Drugie zakłada z kolei, że wcześniejsze zobowiązania inwestycyjne mogą bezwarunkowo utrwalać określony porządek gospodarczy, odbierając wspólnocie zdolność do podejmowania późniejszych decyzji regulacyjnych.

Żadne z tych stanowisk nie oddaje złożoności współczesnego państwa konstytucyjnego. Prawo do prowadzenia polityki publicznej oraz obowiązek poszanowania przyjętych zobowiązań są wartościami, których relację należy rozstrzygać w świetle właściwych norm, przesłanek proporcjonalności i konkretnych okoliczności faktycznych. Takie ujęcie pozwala również precyzyjniej badać rzeczywistą odpowiedzialność personalną.

Rozróżnienie odpowiedzialności państwa od winy indywidualnej

W sprawie Vattenfall polityczna decyzja o zmianie kursu energetycznego nie obciążyła osobistym odszkodowaniem kanclerz Niemiec, mimo późniejszego porozumienia z przedsiębiorstwami. Z kolei w sporze z Philip Morris urzędnicy i przedstawiciele władz Urugwaju, którzy wprowadzali restrykcyjne regulacje zdrowotne, nie zostali uznani za osobiście odpowiedzialnych za naruszenie zobowiązań inwestycyjnych – roszczenia firmy zostały bowiem oddalone.

W przypadku Eureko dokumentacja pozwala odtworzyć indywidualne działania ministrów, jednak właściwe postępowania krajowe należy oceniać przez pryzmat ich rzeczywistych rezultatów. W sporach Cargill, PL Holdings i GreenX konieczne jest natomiast oddzielenie udokumentowanego udziału funkcjonariuszy w działaniach państwa od ewentualnego spełnienia przesłanek odpowiedzialności konstytucyjnej, majątkowej lub karnej.

Wspólnym mianownikiem tych przypadków jest możliwość analizy indywidualnych decyzji, jednak zróżnicowane rozstrzygnięcia prawne wykluczają mechaniczne utożsamianie odpowiedzialności państwa z winą konkretnych osób. Właśnie dlatego naukowa rekonstrukcja odpowiedzialności politycznej powinna obejmować sytuacje, w których brak sankcji nie jest dysfunkcją, lecz efektem prawidłowego wykonywania kompetencji i poszanowania praw jednostki. Odpowiedzialność demokratyczna nie może sprowadzać się do bezwarunkowego obowiązku wskazania osoby do ukarania po każdym niekorzystnym zdarzeniu gospodarczym. Jej istotą jest zapewnienie mechanizmów kontroli, które pozwalają ustalić rzeczywiste okoliczności działania, ocenić zgodność zachowania z prawem i zastosować konsekwencje adekwatne do wykazanego naruszenia. System wymierzający sankcje osobom działającym prawidłowo może być równie dysfunkcjonalny, co system niezdolny do pociągnięcia do odpowiedzialności rzeczywistych sprawców. Oba te scenariusze podważają zaufanie do prawa, zwiększają niepewność instytucjonalną i ograniczają zdolność państwa do realizacji długofalowych celów publicznych. Zasadnicza trudność współczesnej odpowiedzialności państwa wynika zatem nie z braku abstrakcyjnych zasad, lecz z

konieczności ich właściwego powiązania z empiryczną historią decyzji, organizacją instytucji i prawnymi mechanizmami kontroli.

Źródeł legitymacji władzy państwowej pozwala wyjaśniać filozofia kontraktu społecznego, problem rozłożenia korzyści i kosztów między uczestnikami wspólnoty rozpoznaje teoria sprawiedliwości Rawlsa, argumentów przeciwko arbitralnej dominacji dostarcza republikanizm Pettita, a znaczenie przejrzystości i racjonalnego uzasadniania decyzji podkreśla dyskursywna teoria Habermasa.

Z kolei ekonomia instytucjonalna Northa i Williamsona pozwala badać trwałość zobowiązań oraz koszty niepewności regulacyjnej, teoria wyboru publicznego Buchanana i Tullocka ujawnia znaczenie struktury bodźców politycznych, a badania Ostrom nad policentrycznym zarządzaniem wskazują na rolę wielości ośrodków kompetencyjnych i mechanizmów ich współdziałania.

Suwerenność jako zdolność do profesjonalnego ponoszenia odpowiedzialności

Koncepcje te pozostają odmienne, lecz ich właściwa synteza pozwala lepiej zrozumieć procesy prowadzące do międzynarodowej odpowiedzialności państwa. Z perspektywy całego artykułu kluczowa staje się zatem teza, według której suwerenność państwowa nie przejawia się wyłącznie w możliwości podejmowania decyzji niezależnie od zewnętrznej kontroli.

Jej rzeczywistym wyrazem jest również zdolność do świadomego zaciągania zobowiązań, przewidywalnego ich wykonywania oraz ponoszenia odpowiedzialności za naruszenie przyjętych reguł. Państwo, którego organy działają w sposób nieprzejrzysty i nie potrafią odtworzyć wcześniejszych decyzji, może formalnie zachowywać rozległe kompetencje, a mimo to stopniowo ograniczać własną efektywność gospodarczą przez narastanie kosztów sporów, utratę wiarygodności i brak koordynacji w administracji. Odwrotnie – państwo zdolne do profesjonalnego uzasadniania decyzji, zachowywania wiedzy instytucjonalnej i skutecznego rozliczania rzeczywistych naruszeń może korzystać ze swoich kompetencji regulacyjnych w sposób bardziej przewidywalny, nie rezygnując przy tym z uzasadnionych celów polityki publicznej. W szerszej perspektywie cywilizacyjnej problem odpowiedzialności za międzynarodowe zobowiązania gospodarcze staje się częścią pytania o to, w jaki sposób wspólnota polityczna korzysta z odziedziczonych instytucji, zasobów i wiedzy. Każde pokolenie przejmuje określone zobowiązania prawne, infrastrukturę gospodarczą, środowisko naturalne oraz doświadczenia wynikające z wcześniejszych decyzji publicznych, otrzymując jednocześnie możliwość ich przekształcania w granicach obowiązującego porządku konstytucyjnego i międzynarodowego.

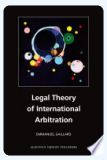
Sprawiedliwość międzypokoleniowa nie wymaga niezmienności polityki ani całkowitego wyeliminowania ryzyka gospodarczego. Zakłada natomiast obowiązek odpowiedzialnego traktowania przyszłych następstw działań, których koszty i korzyści mogą zostać rozłożone pomiędzy osoby nieuczestniczące bezpośrednio w ich podejmowaniu. W takim ujęciu międzynarodowy arbitraż inwestycyjny nie jest wyłącznie instytucją rozstrzygającą konflikt pomiędzy kapitałem zagranicznym a państwem przyjmującym inwestycję.

Stanowi on również jedno z miejsc, w których ujawniają się granice wcześniejszych decyzji politycznych, jakość działania administracji, trwałość zobowiązań gospodarczych i zdolność państwa do ponoszenia odpowiedzialności za wykonywanie władzy publicznej. Rozstrzygnięcia arbitrażowe mogą prowadzić do istotnych obciążeń finansowych, lecz mogą także potwierdzać zgodność regulacji z prawem międzynarodowym. Ich rezultaty nie zwalniają jednak krajowych instytucji z obowiązku odrębnego badania odpowiedzialności konkretnych osób i nie zastępują społecznej oceny racjonalności prowadzonej polityki gospodarczej. Przyszły kierunek badań powinien zatem koncentrować się na rekonstrukcji zintegrowanego modelu odpowiedzialności państwa, który łączyłby konstytucyjne zasady wykonywania władzy z organizacyjnymi mechanizmami zapobiegania sporom, profesjonalnym zarządzaniem ryzykiem oraz rzeczywistą możliwością dochodzenia odpowiedzialności personalnej. Model taki wymagałby szczególnego uwzględnienia ciągłości dokumentacji decyzyjnej, mechanizmów wczesnego ostrzegania, wielodyscyplinarnej analizy skutków regulacji i odpowiedniego wykorzystywania ustaleń organów kontrolnych.

Nie powinien on jednak prowadzić do utożsamiania odpowiedzialności państwa z bezwarunkową odpowiedzialnością finansową każdego funkcjonariusza uczestniczącego w zakwestionowanym procesie. Jego zasadniczym celem pozostawałoby zapewnienie zgodności między przyznaną kompetencją, rzeczywistą możliwością działania, prawnym obowiązkiem a sprawiedliwie ustalonym następstwem naruszenia. W ten sposób konstytucyjna architektura zaufania publicznego może zostać rozpoznana jako system wzajemnych zobowiązań obejmujących nie tylko państwo i inwestora, lecz również obywateli, funkcjonariuszy oraz przyszłych uczestników wspólnoty politycznej. Jej prawomocność zależy od zdolności jednoczesnego zapewniania ochrony własności, respektowania wolności, realizacji interesu publicznego i odpowiedzialnego gospodarowania zasobami powierzonymi władzy. Właściwa organizacja tego systemu wymaga nie tyle poszukiwania bezwarunkowego pierwszeństwa jednej wartości, ile ustanowienia przejrzystych reguł pozwalających rozpoznawać oraz rozstrzygać powstające pomiędzy nimi konflikty. Dopiero w takich warunkach możliwe staje się przekształcenie historycznych doświadczeń międzynarodowych sporów gospodarczych w trwałą wiedzę o państwie, jego instytucjach i odpowiedzialności ludzi wykonujących powierzone im kompetencje.

> Czy suwerenność to prawo do dowolnego zmieniania zdania, czy raczej odwaga, by pozostać wiernym słowu danemu przez poprzedników? Prawdziwa dojrzałość państwa konstytucyjnego objawia się nie w unikaniu kosztów zmian, lecz w budowie systemu, w którym głos obywateli i interesy inwestorów nie wykluczają się wzajemnie. Ostatecznie to nie wysokość zasądzonych odszkodowań, lecz przejrzystość procesu decyzyjnego określa, czy państwo zarządza dobrem wspólnym, czy jedynie administruje ryzykiem.

Inspiracje

[1]

"Legal Theory of International Arbitration" Emmanuel Gaillard

BRILL | ISBN: 9789004187153

Emmanuel Gaillard (1952–2021) był uznanym na całym świecie francuskim prawnikiem, uczonym prawa i czołowym praktykiem w dziedzinie międzynarodowego arbitrażu handlowego i inwestycyjnego. Był profesorem prawa w Sciences Po Paris i profesorem wizytującym w takich instytucjach jak Harvard Law School. Gaillard założył i kierował praktyką arbitrażu międzynarodowego w kancelarii Shearman & Sterling przez ponad trzy dekady, zanim w 2021 roku został współzałożycielem kancelarii Gaillard Banifatemi Shelbaya Disputes. Powszechnie uważany za jednego z głównych architektów nowoczesnej teorii arbitrażu, był orędownikiem transnarodowej, zdelokalizowanej koncepcji arbitrażu, dowodząc, że autorytet arbitrażu wynika ze zbiorowego, międzynarodowego porządku prawnego, a nie z konkretnej siedziby samorządu terytorialnego. Jako pełnomocnik, Gaillard reprezentował klientów w licznych przełomowych sporach, w tym w historycznej reprezentacji większościowych akcjonariuszy Yukos Oil Company w uzyskaniu największego w historii orzeczenia arbitrażowego.

Emmanuel Gaillard *(1952–2021) was an internationally acclaimed French jurist, legal scholar, and foremost practitioner in international commercial and investment arbitration. He served as a Professor of Law at Sciences Po Paris and held visiting professorships at institutions including Harvard Law School. Gaillard founded and led the international arbitration practice at Shearman & Sterling for over three decades before co-founding Gaillard Banifatemi Shelbaya Disputes in 2021. Widely considered a central architect of modern arbitration theory, he championed the transnational, delocalized conception of arbitration, demonstrating that arbitral authority derives from a collective international legal order rather than a specific municipal seat. As counsel, Gaillard represented clients in numerous landmark disputes, notably leading the historic representation of the majority shareholders of Yukos Oil Company in obtaining the largest arbitral award in history.*

Sciences Po Paris

Literatura uzupełniająca

Książki

Książki autora i dzieła przywołane w tekście:

[1] "Aspects philosophiques du droit de l'arbitrage international"

Emmanuel Gaillard

2008 | Martinus Nijhoff Publishers | ISBN: 9789004171480

[2] "Le pouvoir en droit privé"

Emmanuel Gaillard

1985 | GEBYAI | ISBN: 9782717808766

[3] "Cuestiones claves del arbitraje internacional"

Gaillard, Emmanuel

2013 | Editorial Universidad del Rosario | ISBN: 9789587383294

[4] "Teoría jurídica del arbitraje internacional"

Emmanuel Gaillard

2010 | ISBN: 9789995364229

[5] "Traité de l'arbitrage commercial international"

Philippe Fouchard, Emmanuel Gaillard, Berthold Goldman

1996 | ISBN: 9782711125739

[6] "Auguste, ou l'Enfant naturel"

Emmanuel Gaillard

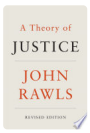
1812

Książki autorów przywoływanych i literatura pokrewna:

[7] "A Dialogue Between a Philosopher and a Student of the Common Laws of England"

Thomas Hobbes, Joseph Cropsey

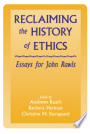
1971 | Chicago : University of Chicago Press | ISBN: 9780226345406

[8] "A Theory of Justice"

John Rawls

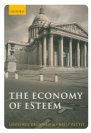
2020 | Harvard University Press | ISBN: 9780674257672

[9] "Reclaiming the History of Ethics"

Andrews Reath, Barbara Herman, Christine M. Korsgaard, John Rawls

1997 | Cambridge University Press | ISBN: 9780521472401

[10] "The Economy of Esteem"

Philip Pettit

OUP Oxford | ISBN: 9780199289813

[11] "A Political Philosophy in Public Life"

José Luis Martí, Philip Pettit

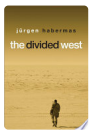
2012 | Princeton University Press | ISBN: 9781400835058

[12] "A Theory of Freedom"

Philip Pettit

2001 | Oxford University Press, USA | ISBN: 9780195218329

[13] "The Divided West"

Jürgen Habermas

John Wiley & Sons | ISBN: 9780745694580

[14] "The Past as Future"

Jürgen Habermas

U of Nebraska Press | ISBN: 9780803272668

[15] "Protestbewegung und Hochschulreform"

Jürgen Habermas

[16] "A Critical Introduction to Contemporary Social Theory"

Piotr Sztompka

2025 | Taylor & Francis | ISBN: 9781040312445

[17] "Mr. Buchanan's Administration on the Eve of the Rebellion"

James Buchanan

Best Books on | ISBN: 9781623767488

[18] "The Works of James Buchanan, Comprising His Speeches, State Papers, and Private Correspondence Volume 1"

John Bassett Moore, James Buchanan, James Buchanan Henry

2015 | Arkose Press | ISBN: 9781345881974

[19] "An Economic Theory of Democracy"

Anthony Downs

New York : Harper

Artykuły naukowe

Prace autorów przywoływanych w tekście:

[1] "Society in Action: The Theory of Social Becoming."

Christian Joppke, Piotr Sztompka

1992 | Contemporary Sociology A Journal of Reviews | DOI: 10.2307/2075915

Źródło

[2] "The State of Nature and the Basis of Obligation"

Thomas Hobbes

2019 | Ideals and Ideologies | DOI: 10.4324/9780429286827-16

Źródło

[3] "Private/public"

J. Locke

2019 | Private and Public | DOI: 10.4324/9780429317910-4

Źródło

[4] "The Idea of Public Reason Revisited"

John Franklin Rawls

1997 | The University of Chicago Law Review | DOI: 10.2307/1600311

Źródło

[5] "Theory of Justice: Reply to Lyons and Teitelman"

John Rawls

1972 | The Journal of Philosophy | DOI: 10.2307/2025372

Źródło

[6] "The Opening Up of International Organizations"

Jonas Tallberg, Thomas Sommerer, Theresa Squatrito, Christer Jönsson

2013 | Cambridge University Press eBooks | DOI: 10.1017/cbo9781107325135

Źródło

[7] "The legitimacy and legitimation of international organizations: introduction and framework"

Jonas Tallberg, Michael Zürn

2019 | The Review of International Organizations | DOI: 10.1007/s11558-018-9330-7

Źródło

[8] "An Economic Theory of Clubs"

James McGill Buchanan

1965 | Economica | DOI: 10.2307/2552442

Źródło

[9] "The social legitimacy of international organisations: Interest representation, institutional performance, and confidence extrapolation in the United Nations"

Lisa Dellmuth, Jonas Tallberg

2014 | Review of International Studies | DOI: 10.1017/s0260210514000230

Źródło

[10] "NGO Influence in International Organizations: Information, Access and Exchange"

Jonas Tallberg, Lisa Dellmuth, Hans Agné, Andreas Duit

2015 | British Journal of Political Science | DOI: 10.1017/s000712341500037x

Źródło

[11] "Discours de la Chancelière fédérale Angela Merkel à l'occasion de la remise du Prix international Charlemagne d'Aix-la-Chapelle au Président de la République Emmanuel Macron le 10 mai 2018 à Aix-la-Chapelle"

Angela Merkel

2018 | Allemagne d'aujourd'hui | DOI: 10.3917/all.224.0012

Źródło

[12] "Government and public–private relationships"

Gloria Camacho, Mario Vázquez-Maguirre

2021 | Humanistic Management in Latin America | DOI: 10.4324/9780429351174-5

Źródło

[13] "Republicanism: A Theory of Freedom and Government."

Erin Kelly, Philip N. Pettit

1999 | The Philosophical Review | DOI: 10.2307/2998263

Źródło

[14] "A Theory of Freedom: From the Psychology to the Politics of Agency"

Philip N. Pettit

2001

Źródło

[15] **"Responsibility Incorporated"**

Philip N. Pettit

2007 | Ethics | DOI: 10.1086/510695

Źródło

[16] **"The good polity : normative analysis of the state"**

Alan Hamlin, Philip N. Pettit

1989 | ePrints Soton (University of Southampton)

Źródło

[17] **"Exit, Voice and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States."**

Gordon Tullock, Albert O.HG Hirschman

1970 | The Journal of Finance | DOI: 10.2307/2325604

Źródło

[18] **"EXIT, VOICE, AND LOYALTY: RESPONSES TO DECLINE IN FIRMS, ORGANIZATIONS, AND STATES. By Albert O. Hirschman. Cambridge: Harvard University Press, 1970. 162 pp. $6.95"**

C. Ray Wingrove, Albert O.HG Hirschman

1971 | Social Forces | DOI: 10.1093/sf/49.3.502-a

Źródło

[19] **"Exit, Voice, and the State"**

Albert O. Hirschman

2013 | The Essential Hirschman | DOI: 10.23943/princeton/9780691159904.003.0014

Źródło

[20] **"University Activities Abroad and Human Rights Violations: Exit, Voice, or Business as Usual"**

Albert O. Hirschman

1984 | Human Rights Quarterly | DOI: 10.2307/762013

Źródło

[21] **"Political Communication in Media Society: Does Democracy Still Enjoy an Epistemic Dimension? The Impact of Normative Theory on Empirical Research"**

Jürgen Habermas

2006 | Communication Theory | DOI: 10.1111/j.1468-2885.2006.00280.x

Źródło

[22] "Religion in the Public Sphere"

Jürgen Habermas

2006 | European Journal of Philosophy | DOI: 10.1111/j.1468-0378.2006.00241.x

Źródło

[23] "Towards a theory of communicative competence"

Jürgen Habermas

1970 | Inquiry | DOI: 10.1080/00201747008601597

Źródło

[24] "Constitutional Democracy"

Jürgen Habermas

2001 | Political Theory | DOI: 10.1177/0090591701029006002

Źródło

[25] "Trust: A Sociological Theory"

Edward W. Lehman, Piotr Sztompka

2001 | Contemporary Sociology A Journal of Reviews | DOI: 10.2307/3089802

Źródło

[26] "On social structure and science"

Robert K. Merton, Piotr Sztompka

1996 | Infoscience (Ecole Polytechnique Fédérale de Lausanne)

Źródło

[27] "The Sociology of Social Change."

Stephen K. Sanderson, Piotr Sztompka

1995 | Contemporary Sociology A Journal of Reviews | DOI: 10.2307/2075107

Źródło

[28] "The limits of liberty: between anarchy and Leviathan"

James McGill Buchanan

1975

Źródło

[29] "The Reason of Rules: Constitutional Political Economy."

John Broome, Geoffrey Brennan, James McGill Buchanan

1988 | Economica | DOI: 10.2307/2554477

Źródło

[30] "The Constitution of Economic Policy"

James McGill Buchanan

1987 | Science | DOI: 10.1126/science.236.4807.1433

Źródło

[31] "The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy."

James Edward Meade, J. M. Buchanan, Gordon Tullock

1963 | The Economic Journal | DOI: 10.2307/2228407

Źródło

[32] "Toward a Theory of the Rent-Seeking Society"

Barry Keating, James M. Buchanan, Robert D. Tollison, Gordon Tullock

1982 | Southern Economic Journal | DOI: 10.2307/1058683

Źródło

[33] "Polluters' Profits and Political Response: Direct Controls Versus Taxes"

James McGill Buchanan, Gordon Tullock

2018 | Routledge eBooks | DOI: 10.4324/9781315197296-20

Źródło

[34] "An Economic Theory of Political Action in a Democracy"

Anthony Downs

1998 | Political Theory and Public Choice | DOI: 10.4337/9781035335336.00006

Źródło

[35] "An Economic Theory of Democracy"

Dwaine Marvick, A. Downs

2015 | DOI: 10.2307/444355

Źródło

[36] "Public Choice versus the Benevolent Omniscient Planner Model of Government: Evidence from Principles Textbooks By James Gwartney"

Rosemarie Fike, D. Black, A. Downs, M. Olson, W. Niskanen

2014

Źródło

[37] **"4. Future Social and Economic Changes"**

A. Downs

2012 | Independent for Life | DOI: 10.7560/737914-009

Źródło

[38] **"A General Framework for Analyzing Sustainability of Social-Ecological Systems"**

Elinor Ostrom B

2009 | Science | DOI: 10.1126/science.1172133

Źródło

[39] **"Beyond Markets and States: Polycentric Governance of Complex Economic Systems"**

Elinor Ostrom B

2010 | Lexington Books | DOI: 10.5040/9781666993905.ch-6

Źródło

[40] **"Collective Action and the Evolution of Social Norms"**

Elinor Ostrom B

2000 | The Journal of Economic Perspectives | DOI: 10.1257/jep.14.3.137

Źródło

[41] **"Elinor Ostrom Speaks about Property Rights"**

Elinor Ostrom

2020 | SSRN Electronic Journal | DOI: 10.2139/ssrn.6380998

Źródło

Artykuły naukowe autora:

[42] **"Fouchard Gaillard Goldman on International Commercial Arbitration"**

Emmanuel Gaillard, John Savage

1999 | International Linear Collider

Źródło

[43] **"Aspects philosophiques du droit de l'arbitrage international"**

Emmanuel Gaillard

2008 | Brill | Nijhoff eBooks | DOI: 10.1163/9789047424802

Źródło

[44] **"The Meaning of "and" in Article 42(1), Second Sentence, of the Washington Convention: The Role of International Law in the ICSID Choice of Law Process"**

Emmanuel Gaillard, Yas Banifatemi

2003 | ICSID Review - Foreign Investment Law Journal | DOI: 10.1093/icsidreview/18.2.375

Źródło

[45] **"Legal Theory of International Arbitration"**

Emmanuel Gaillard

2010 | Brill | Nijhoff eBooks | DOI: 10.1163/ej.9789004186415.i-196

Źródło

[46] **"Annulment of ICSID Awards"**

Emmanuel Gaillard, Yas Banifatemi

2004

Źródło

[47] **"Establishing Jurisdiction through a Most-Favored-Nation Clause"**

Emmanuel Gaillard

2005 | TDM

Źródło

[48] **"Precedent in International Arbitration"**

Emmanuel Gaillard, Yas Banifatemi

2008

Źródło

[49] **"Abuse of Process in International Arbitration"**

Emmanuel Gaillard

2016 | ICSID Review - Foreign Investment Law Journal | DOI: 10.1093/icsidreview/siw036

Źródło

[50] **"International Organisations and Immunity from Jurisdiction: to Restrict or to Bypass"**

Emmanuel Gaillard, Isabelle Pingel

2002 | International and Comparative Law Quarterly | DOI: 10.1093/iclq/51.1.1

Źródło

[51] **"Sociology of international arbitration"**

Emmanuel Gaillard

2015 | Arbitration International | DOI: 10.1093/arbint/aiv021

Źródło

Treść tworzy Fundacja Dobre Państwo.
Redaguje i publikuje APA ONE, autorski system redakcyjny Fundacji oparty na AI.
APA ONE Publishing System
Fundacja Dobre Państwo © 2026
Article ID: a096b063-bc2b-4fd6-a181-5c8d82a4ed3b